

*Зінська Тетяна Володимирівна,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри академічного та естрадного вокалу
Інституту мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка*

МУЗИЧНИЙ КОНКУРС ЯК ФОРМА АКТУАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИКОНАВЦЯ

Анотація

У статті розглядаються питання функціонування музично-виконавських конкурсів в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століття. Акцентується увага на виявленні протиріч впливу музичних конкурсів на творчий розвиток виконавця.

Ключові слова: музично-виконавський конкурс, творча діяльність музиканта.

Summary

The article deals with the functioning of Music and performing competitions in Ukraine in the late of XX th - early XXI th centuries. Its focus is to on identify the impact of contradictions in Music Competitions on the creative actualization of an artist.

Key words: Music and performing competitions, creative activity musician.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы функционирования музыкально-исполнительских конкурсов в Украине в конце ХХ - начале ХХІ века. Акцентируется внимание на выявлении противоречий влияния музыкальных конкурсов на творческое развитие исполнителя.

Ключевые слова: музикально-исполнительский конкурс, творческая деятельность исполнителя.

Вступ

Розвиток музично-виконавського мистецтва України кінця ХХ - початку ХХІ століття презентують музичні конкурси, які набули тенденції до поширення і зростання, та спонукають до нового осмислення музичного виконавства з точки зору оцінки його творчого потенціалу та відповідності вимогам часу. У сучасній Україні щороку проводяться різноманітні музично-виконавські конкурси – міжнародні, всеукраїнські, галузеві, регіональні, місцеві, які посідають гідне місце в концертному житті країни та покликані сприяти розвиткові виконавської майстерності, професіоналізму, піднесенню мистецького авторитету України в світі. Проведення таких творчих заходів надає учаснику можливість не тільки виявити своє вміння, талант, а й отримати безліч вражень від спілкування з вітчизняними та зарубіжними колегами, адже кожен конкурс – це імпульс до творчих пошуків та наступних змагань.

Актуальність питання підсилюється і тим, що конкурсний рух сприяє інтеграції музично-виконавського мистецтва України до світового музичного простору; підтверджує конкурентоспроможність вітчизняної музично-виконавської школи серед кращих виконавських шкіл світу; пропагує українську музичну культуру і сприяє підвищенню престижу країни. Однак, факт інтеграції виявив одночасно негативні для вітчизняної культури наслідки: через несприятливі економічні умови та матеріальну незахищеність талановитої молоді відбувається від'їзд кращих виконавських кадрів. У сучасних умовах музичне академічне мистецтво потребує серйозної підтримки і захисту з боку національної еліти, національних державних структур, а також держави загалом.

Мета статті – виявити особливості функціонування конкурсного руху в Україні в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Об'єкт дослідження – українські

музично-виконавські конкурси. Предмет – розвиток українських конкурсів в контексті творчої діяльності музиканта-виконавця.

Успішна активізація конкурсної практики в Україні спонукає до вивчення особливостей їх функціонування. У доробку вітчизняних музикознавців виконавські конкурси не були предметом спеціального наукового дослідження, що обумовлено об'єктивними причинами, адже до проголошення незалежності України музичні конкурси не мали широкомасштабного розповсюдження. Безпосередньо про конкурси існує багато відгуків та публікацій в Інтернет-ресурсах, у періодичних виданнях, які переважно дають оцінку виконавській майстерності, певним учасникам змагань, композиторській творчості, наприклад “Дайджест Міжнародного конкурсу пам’яті Володимира Горовиця”. Оптимістичним є той факт, що музичні фестивалі, які набули, паралельно з конкурсами, розповсюдження в часи незалежності, українськими науковцями вже досліджуються. Зокрема, дисертації авторів: М. Шведа “Тенденції розвитку міжнародних фестивалів сучасної музики в Україні на новому етапі (1990 – 2005рр.)”; С. Зуєва “Сучасний культурний простір та семіотика музичного фестивалю (на матеріалах Харкова)”.

Однак актуальним та малодослідженим залишається вивчення музичних конкурсів та фестивалів як соціокультурного явища, тобто соціального значення таких акцій у розвитку української культури та зокрема, музично-виконавського мистецтва. Одночасно необхідним постає переосмислення функціонування музичних конкурсів в аспекті їх впливу на творчу актуалізацію музиканта-виконавця та протиріч, пов’язаних з цим питанням.

Визначаючи роль музичних виконавських конкурсів в соціокультурному просторі нашої держави, слід зауважити, що українське суспільство ще перебуває в стадії пошуку ефективних форм культурного розвитку, спостерігається неухильна тенденція до виявлення своєї унікальності, самостійності. Через це великого значення набуває залучення молодого покоління до опанування цінностями музичного академічного мистецтва як

запорука розвитку високоосвіченої, творчої та внутрішньо цілеспрямованої молоді.

Вивчення музичних виконавських конкурсів передбачає звернення до теоретичних основ самого поняття музичний конкурс, розуміння його сутності. Отже, *музично-виконавський конкурс* – конкурентна форма концертного виступу музикантів за попередньо обумовленими умовами, що є фактором розвитку професійного музичного виконавства та своєрідним засобом пропаганди академічного музичного мистецтва в соціокультурному просторі. Сучасні музичні конкурси демонструють високий професіоналізм учасників, однак цей факт, поряд з позитивністю, часом викликає неоднозначне ставлення як до вітчизняного музичного виконавства, так і до конкурсів взагалі.

Щодо визначення позитивних та негативних характеристик виконавських конкурсів, з точки зору музичного виконавства, існують досить розрізненні думки. На наш погляд, не є доцільним однозначне визначення всіх позитивних і негативних позицій конкурсу, скоріше, їх варто сприймати як факт розвитку музичного професійного виконавства. Так, сама ідея визначити “хто кращий” не виглядає беззаперечною: виконавці можуть бути в настрої чи ні, і не всім притаманна спортивна витримка. Сьогодні деякі музиканти ностальгують за старими добрими часами, коли без конкурсних медалей можна було робити кар’єру. Сьогодні це майже неможливо. А тому найрозумніше сприймати конкурси як можливість спілкуватися з музичним мистецтвом. Більшість виконавців стають відомими саме внаслідок перемоги в конкурсі, адже для молодого виконавця – це єдина можливість заявити про себе та почути представників інших виконавських шкіл.

Музичні конкурси, це перш за все, форма актуалізації розвитку як музично-виконавського мистецтва загалом, так і підвищення виконавської майстерності окремого музиканта зокрема. Однак не все так позитивно, як здається на перший погляд. Головними протиріччями, які виникають у висвітленні цих питань, є: 1) “спортивна” атмосфера музичних змагань,

психологічний стан учасників; 2) віртуозність та змістовність виконавців, ранній професіоналізм юних учасників; 3) виховна та розвиваюча функція у професійному музичному виконавстві; 4) післяконкурсна доля лауреатів, міграційні процеси [1,9].

Перша позиція, вимагає відповіді на питання: наскільки домінуючою в музичних конкурсах є “музична конкурентність” учасників над дійсним “святотом музики”? Адже те, що виконавець бере участь у міжнародному конкурсі, його слухають професійні музиканти з багатьох країн, вже і є перемога. Головне, що на конкурсі перемагають не музиканти та країни, а музика, тому розуміння конкурсу як змагання є дещо перебільшеним. Одночасно не слід забувати про підвищену емоційність, нервозність, нелегку працю учасників, педагогів, журі, які теж хвилюється, витримуючи багаточасові прослуховування, тобто про те, що конкурс – це перевірка на витримку. Часом досить талановитий виконавець, не витримавши психологічного навантаження таких музичних змагань, не здатний достатньою мірою розкрити свою обдарованість перед публікою. Так, конкурс фіксує миттєвий стан виконавця, його вміння мобілізуватися, зібратися, показати себе.

Конкурс, невід’ємною рисою якого є визначення кращого, направлений також на виявлення лідерських якостей у його учасників. Але загальна тенденція в конкурсному виконавстві така, що максимальна увага приділяється зовнішньому аспекту виконання, а мінімальна – внутрішньому, тобто на конкурсах спостерігається деяка смислова “зверхність”, рідше – образна глибина у музичному виконанні.

Після завершення II Міжнародного конкурсу пам’яті Володимира Горовиця професор Рубінської академії музики (Тель-Авів) Д. Іоффе зазначила, що останнім часом виникла тенденція щодо підготовки юних віртуозів – “спортсменів”, і застерігала викладачів від зайвого захоплення гучністю та швидкістю. Професор Зальцбурзького Моцартеума Р. Плагге висловив своє застереження в тому, щоб викладачі не використовували своїх учнів в якості

“коней для забігу” в досягненні нових “спортивних” результатів. Важливо в процесі підготовки юних музикантів до конкурсів зберігати їхню дитячу чутливість та невимушеність [4, 12].

Дані застереження досить справедливі та актуальні для сучасного стану музичних конкурсів, адже часто окремі конкурсні виступи демонструють просто навченість та високу технічність, майже без розуміння глибин художнього змісту твору. Внаслідок цього програшне, невдале виконання супроводжується негативним психологічним станом учасника. Навпаки, коли юний музикант на сцені грає із задоволенням, уважно вслуховуючись в музику, відбувається співтворчість із залом, здатність спонтанно та емоційно реагувати.

Отже, пріоритетна мета музичних виконавських конкурсів – відкрити нові імена, представити новий тип виконання, дати нові орієнтири та стимули тим, хто вчиться майстерності, а також створення позитивної психологічної атмосфери. Однак специфіка конкурсного виконання вимагає від учасників сценічної витримки, вольових якостей, впевненості, оптимізму, яскравої емоційності, віртуозності, артистизму. Не слід забувати про “втручання” долі, адже конкурс – це також перевірка на удачу та випадок.

Друга позиція звертає увагу на ранній професіоналізм юних учасників. Часом, зовсім не по-дитячому, не по-учнівськи у виконанні юних виконавців представлено інтерпретацію шедеврів світової, російської, української класики та сучасної музики. Таке феноменальне явище розвинутого художнього мислення в дитячому та юнацькому віці, яскравої музикальності, інтуїції стало предметом дискусії педагогів, музикознавців.

Дійсно, сьогодні діти одинадцяти років грають дуже глибоку музику (наприклад скерцо або балади Шопена). І завжди відчувається, що це дитяче виконання. Зрозуміло, що моменти форми, стилю цих творів дитині пояснив педагог. Але одночасно є усвідомлення, що навчити саме такому звуку або відчуженню часу просто неможливо, тому таке “передчасне” музичне виховання – перш за все, позитивний фактор. Те, що діти грають дорослу

програму – унікальне явище. Адже зовсім юний музикант виконує музичну програму не так, як дорослі виконавці, у яких більше досвіду, але немає тих емоційних градацій, які є в дитячій психіці. Юний музикант вносить у свій виступ іншу суть і якщо сьогодні його виконавський апарат настільки досконалий, то це не доцільно стримувати.

Однак, інколи передчасне професійне музичне виховання межує з навченістю, яка завжди неприродна та нехудожня. Завдання педагога, поряд з вихованням професійності, знайти такі моменти, коли під пальцями дитини народжується щось щире, відверте, те, чому неможливо навчити. Опанування складної виконавської програми не повинно травмувати дитячі душі, а навпаки – їх зміцнювати.

Сучасні музичні виконавські конкурси демонструють розвиток професійного музичного виконавства в Україні. Успішні зміни особливо помітні в конкурсних виступах піаністів. Про це свідчать також висловлювання впливових зарубіжних музикантів, які відзначають, що для гри українських піаністів притаманно більше грамотності, чіткості, точності.

Оригінальне пояснення належить Ю. Зільберману, який припускає: “те, що країна перебуває у кризі, вижити все трудніше, компенсується у нас таким злетом талантів. Таке було в історії. Наші діти не просто гарно грають – це маленькі гладіатори. Вони виходять на сцену та “б’ються” за успіх. Звичайно, є деякі моменти непевності, вони ще занадто мало бачили в житті, у них мало досвіду, в тому числі виконавського” [6, 15].

Отже, ранній професіоналізм юних учасників музичних виконавських конкурсів – цілком позитивне явище. Раннє пізнання форми, часу, стилю, певних естетичних орієнтирів сприяє професійному зростанню виконавців. Але педагогічна практика не повинна допускати навченості, неприродності, нехудожності; перш за все, вона має бути направлена на виявлення щирості та відвертості у виконанні.

Третя позиція привертає увагу до питань щодо виховної та розвиваючої функції конкурсів у професійному музичному виконавстві. Практика проведення музичних виконавських конкурсів в Україні показує, що їх діяльність не обмежується лише виступами учасників. У позаконкурсний час досить часто проводяться майстер-класи відомих музикантів.

У музичному середовищі традиція майстер-класів існує здавна. Відносно новим є лише сам термін “майстер-клас”. Проте ефективність форми пов’язана з додатковими обставинами. Майже кожному музиканту притаманне прагнення до творчого самоствердження, активного пошуку, подекуди навіть до вироблення власного виконавського стилю. Це прагнення реалізується, окрім іншого, у спілкуванні з іншими талановитими музикантами того самого чи близького віку. Набуття професійного досвіду шляхом спостереження над виконавською майстерністю своїх товаришів набуває рис прихованого від стороннього погляду творчого змагання. Це не змагання в звичайному смислі слова, тут переможців не визначають. Однак завоювати своєрідну першість в оцінках соратників для молодих музикантів є подекуди не менш важливим, ніж оцінка досвідчених майстрів, оскільки у багатьох учнів є очевидні індивідуальні музично-професійні переваги, яким можна і треба наслідувати. В такій психологічній ситуації відбувається колективне вдосконалення виконавської майстерності.

Сучасні майстер-класи передбачають роботу викладача з групою учнів; мають відкриту форму проведення занять, а тому надають можливість навчатися іншим музикантам (навіть наочно). На майстер класах постійно присутні учні та викладачі з фаху. Проведення майстер-класів в рамках виконавських конкурсів свідчить про паралельний вплив конкурсів на систему музичної освіти в Україні.

Четверта позиція найбільш проблемна, навіть “болюча”, адже акцентує на питаннях післяконкурсної долі лауреатів та пов’язаних з цим міграційних процесах вітчизняних молодих виконавських кадрів.

Основні завдання конкурсів: виявлення талановитих виконавців, популяризація класичного мистецтва та укріплення музичного авторитету України в світі. На перший погляд – ідея досить гуманна. Українські виконавці стають лауреатами престижних вітчизняних та зарубіжних музичних конкурсів, їх можна зустріти на майстер-класах кращих виконавців світу. Проте не завжди їхні досягнення стають позитивним явищем культурного розвитку нашої країни.

Для успішної талановитої молоді такі заходи виконують роль трампліну, за яким іде запрошення на фестиваль, гастрольну подорож або до навчання у європейському музичному закладі. Така затребуваність часом приводить до негативних наслідків, оскільки простежується тенденція стосовно міграції талановитих музикантів до країн Західної Європи та світу. Причина цього у матеріальній незахищеності музичних талантів України. Звісно, країна перебуває в економічній кризі, ще тільки стає на шлях розбудови демократії та усвідомлення своєї ідентичності. Державою проголошуються заклики про залучення української музичної культури до інтеграції у світовий культурний простір, але ж не для того, щоб “музична гордість нації” була оцінена матеріально та забезпечена гідними умовами лише за кордоном. На жаль, сьогодні від’їжджають кращі виконавські та викладацькі кадри в країни ближнього та дальнього зарубіжжя, що посилено економічними проблемами. В умовах сьогодення молоді музиканти буквально “виживають”, а лауреати вимушені “заробляти” на міжнародних конкурсах.

Існує ще одна позиція, яка характеризує неоднозначність у функціонуванні музичних конкурсів – *оцінювання конкурсантів*. Так, на кожному конкурсі, як правило, ставиться питання щодо справедливості та об’єктивності журі. Часом думка слухацької аудиторії, навіть професійної, має розбіжності з думкою членів журі. Однак слід пам’ятати, що конкурс – певним чином лотерея, тож яким би не було справедливим журі, все одно суперечки будуть. Часто одне і те саме виконання в різних слухачів викликає

діаметрально протилежні почуття.

Такі суперечності викликані ще однією обставиною – досить часто в конкурсі беруть участь учні членів журі. Хоча у світовій конкурсній практиці таких ситуацій намагаються уникати. Але зовсім оминати цю проблему неможливо, оскільки попередньо запрошені члени журі повідомляють своїм учням про конкурс, які теж мають право і бажання брати у ньому участь. Тому не треба сприймати це питання занадто серйозно, слід враховувати, що якою б об'єктивною не була оцінка журі, слухачі завжди будуть говорити та писати про вищезазначене. Вводити правило, яке забороняє учням членів журі брати участь в конкурсі, – недоцільно, адже ситуацію учень – вчитель важко проконтролювати, оскільки є різні форми таких стосунків: навчання чи майстер-класи, консультації, просто дружні відносини двох педагогів тощо. У будь-якому разі, не дуже добре для учасника, коли його вчитель є членом журі. Одночасно буває ситуація, коли вчитель набагато суворіший до свого учня, і тому досить критично ставиться до нього. Головна проблема в тому, що це питання є дискусійним для слухачів та музичної критики, а сама проблема не занадто серйозна, оскільки такий вплив проконтролювати важко.

Сумніви щодо об'єктивності журі не завжди є справедливими, адже і слухачам, і критичному журі важко не потрапити у полон власних симпатій, які інколи не мають відношення до виконавства. Кожен виконавець намагається зачарувати публіку і суворе журі, і це не дивно, адже мова йде про мистецтво.

Оскільки наші лауреати все ж таки мають успіх не тільки на батьківщині, а й за її межами, є підстави стверджувати, що у виконавських конкурсах, які проходять в Україні, є перспектива для подальшого успішного розвитку.

Підсумовуючи, є підстави для визначення позитивної тенденції у розвитку українських музичних конкурсів: динаміка розвитку конкурсного руху та соціальна затребуваність; як наслідок – творча потенційність та перспективність подальшого розвитку музично-виконавського мистецтва. Однак варто все-таки акцентувати увагу на певних проблемах у функціонуванні

сучасних конкурсів і можливості їх коригування.

На сьогодні не існує чіткого розмежування конкурсів за виконавським статусом. Вони поділяються, переважно, географічно на міжнародні, національні, всеукраїнські та регіональні, що є досить обмеженим.

Масовість конкурсного руху, яка простежується в останні десятиліття в Україні, має неоднозначні наслідки. Поряд з позитивністю в соціокультурному контексті чисельні конкурсні змагання мають негативні риси для професійного виконавства. Відбувається нівелювання самого поняття “лауреат міжнародного конкурсу”, адже професійний рівень учасників різних конкурсів, навіть міжнародних, що проходять на території України, суттєво відрізняється [1, 10].

Для розв’язання даної проблематики доцільно окреслити нові принципи розподілу академічних музичних конкурсів не лише за географічним, а й за професійним принципом, тобто правильно визначати спрямованість конкурсу: на розвиток соціокультурної сфери, що заохочує виконавця та слухача, чи на розвиток професійного виконавського мистецтва, розрахованого на підготовлену професійно публіку.

Узагальнюючи, можна визначити наступні функціональні характеристики музичних конкурсів:

- виявлення і підтримка талановитих українських музикантів-виконавців, одночасно запрошення кращих виконавських сил світу, що надає можливість спілкування із зарубіжними музикантами;

- утвердження України як одного з центрів розвитку музично-виконавського мистецтва та сприяння інтеграції у світовий культурний простір;

- популяризація як зарубіжної класичної та сучасної музики, так і творів українських композиторів;

- поширення системи конкурсного виховання виконавця: школа майстер-класів, фестивалі в рамках конкурсу, гастрольна діяльність;

- вшанування пам’яті геніальних музикантів, біографія яких пов’язана з Україною.

В сучасній Україні, незважаючи на всі фінансові негаразди, музичних конкурсів чимало. Здебільшого вони цілком виправдовують своє існування, рік у рік збираючи яскраві таланти, які згодом презентують Україну на міжнародній музичній арені. В кожному консерваторському регіоні та в Криму вони не поодинокі, їх важко перелічити.

Внаслідок розвинутої рекламної кампанії в Україні кожен більш-менш впливовий конкурс надає рекламу про свою діяльність в засобах масової інформації, адже такі мистецькі акції досить популярні серед виконавської молоді, оскільки є реальною можливістю показати себе світу. Адже природа людини має пристрасне бажання боротися за першість. Така боротьба, якщо вона не переслідує безглуздої мети, якщо це змагання за самовдосконалення – перспективна. Хоча сама ідея мистецького змагання не є оптимальним розв'язанням проблем, пов'язаних з майбутнім молодих виконавців. Тому завдання організаторів полягає не тільки в організації проекту, а й у тому, щоб допомогти учасникам творчо реалізуватися після його закінчення.

Таким чином, розвиток музичних виконавських конкурсів та музично-виконавського мистецтва загалом свідчить про соціокультурну зацікавленість нашої країни в даних мистецьких проектах. Для підвищення якості і ефективності їх проведення необхідним є залучення благодійних організацій, меценатства, а також створення сприятливої законодавчої бази.

Саме через презентацію кращих здобутків української музичної культури за кордоном Україна має шанс покращити свій зовнішній імідж, поширити інформацію про нашу державу як цивілізовану європейську країну з давніми самобутніми мистецькими традиціями й високим рівнем сучасного музичного професійного виконавства. Влучно сказав відомий український композитор І. Карабиць: "...головне – це можливість України показати себе у контексті світової культури. Стати, так би мовити, в ряди культурних процесів, які відбуваються у світі. Ми всі ще пам'ятаємо часи, коли не було ні міжнародних конкурсів, ні фестивалів. На те були свої причини. Тому нині маємо кожного

разу пишатися такою подією як гідним здобутком, адже саме вони вводять нас у світовий процес” [5, 9].

Висновки.

Функціонування музично-виконавських конкурсів є певним показником рівня розвитку музично-виконавського мистецтва країни. Завдяки репертуарній різноманітності та розширеним регіональним рамкам вони одночасно є яскравим свідченням взаємопроникнення української та світової музичної культури, адже музично-виконавська творчість – це різновид музичної діяльності, пов’язаний з багатовекторністю музичного мистецтва.

Аналіз функціонування музичних конкурсів в Україні дозволяє визначити загальні характеристики і тенденції: кожен з музичних виконавських конкурсів має свою оригінальну особливість, спільну мету: виявлення талановитих виконавців, сприяння їх подальшій концертній діяльності, популяризація української музики; конкурси не обмежуються лише виступами учасників, в рамках конкурсів передбачені заходи: майстер-класи, концертні виступи, семінари та конференції, гастрольна діяльність, запис компакт-дисків. Здебільшого, організаційний колектив піклується про подальшу долю лауреатів, учасників. Майже всі конкурси відроджують імена своїх талановитих співвітчизників; привертають увагу суспільної думки, про що свідчать публікації в пресі; функціонують як специфічна освітня система: професійне зростання музиканта відбувається в рамках певного конкурсу чи фестивалю; а також як міжконкурсне зростання (коли юний лауреат менш престижного конкурсу з часом стає лауреатом більш значного міжнародного конкурсу). Таким чином, музичні конкурси актуалізують творчий потенціал виконавця та виявляють сучасний стан розвитку українського музично-виконавського мистецтва загалом. Їх функціонування можливе лише за умов взаємовпливу виконавської, композиторської творчості, слухацької аудиторії, а також за сприятливих соціально-економічних умов.

Література

1. Зінська Т.В. Музично-виконавське мистецтво в соціокультурному просторі України кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та мистецтвознавства : спец. 26.00.01 “теорія та історія культури” / Т. В. Зінська – К., 2011. – 16 с.
2. Міжнародний конкурс молодих піаністів пам’яті Володимира Горовиця (1995–2005 рр.) : дайджест. – К. : Міжнародний благодійний фонд конкурсу Володимира Горовиця, 2004. – 168 с.
3. ІХ Міжнародний конкурс молодих піаністів пам’яті Володимира Горовиця [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.horowitzv.org/eng-home.html>
4. Муратова В. Знакомство с пианистами ХХІ столетия / В. Муратова // Зеркало недели. – 1997. – 8 мая. – С. 12.
5. Степанченко Г. «Золотий гомін» молодих талантів / Г. Степанченко // Хрещатик. – 1997. – 31 травня. – С. 9.
6. Щеткина Е. Время сюрпризов / Е. Щеткина // Зеркало недели. – 1999. – 8–14 мая. – С. 14.